

Pedagogical aspects of using the opportunities of modern educational tools in the system of professional education

Barkamolzhon PIRMATOV¹

Institute for Advanced Studies and pedagogical innovations, professional education management and retraining of teaching staff

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2023
Received in revised form
15 August 2023
Accepted 25 August 2023
Available online
15 September 2023

Keywords:

professional education,
vocational training,
educational tools,
innovative educational tools,
traditional teaching tools,
educational and
methodological support.

ABSTRACT

This article describes the pedagogical aspects of using the possibilities of modern educational tools in the process of professional education. The role and importance of modern educational tools in the process of professional education is also highlighted. Didactic principles that ensure the effectiveness of modern educational tools are analyzed. In particular, principles such as availability, scientific, visuality, consciousness and creative activity, systematicity, connection of education with life and practice, the solidity of knowledge acquisition and development of student's cognitive powers are mentioned.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss7/S-pp224-229>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Professional ta'limi tizimida zamonaviy ta'lim vositalari imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik jihatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

professional ta'lim,
kasbiy tayyorlash,
ta'lim vositalari,
innovatsion ta'lim vositalari,
an'anaviy o'qitish vositalari,
o'quv-uslubiy ta'minot.

Ushbu maqolada professional ta'lim jarayonida zamonaviy ta'lim vositalari imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik jihatlari bayon etilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim vositalarining professional ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Zamonaviy ta'lim vositalari samaradorligini ta'minlaydigan didaktik tamoyillar tahlil qilingan. Jumladan, mavjudlik, ilmiylik, tasviriylik, onglik va ijodiy faollik, tizimlilik, ta'limni hayot va amaliyot bilan bog'lash, bilimlarni o'zlashtirishning mustahkamligi va o'quvchilarning kognitiv kuchlarini rivojlantirish kabi tamoyillar keltirib o'tilgan.

¹ Independent Researcher, Institute for Advanced Studies and pedagogical innovations, professional education management and retraining of teaching staff. E-mail: barkamol87@gmail.com

Педагогические аспекты использования возможностей современных средств образования в системе профессионального образования

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

профессиональное образование, профессиональная подготовка, средства обучения, инновационные средства обучения, традиционные средства обучения, учебно-методическое обеспечение.

В данной статье описаны педагогические аспекты использования возможностей современных средств обучения в процессе профессионального образования. Также выделены роль и значение современных средств обучения в процессе профессионального образования. Анализируются дидактические принципы, обеспечивающие эффективность современных средств обучения. В частности, упоминаются такие принципы, как доступность, научность, наглядность, осознанность и творческая активность, системность, связь обучения с жизнью и практикой, основательность получения знаний и развитие познавательных способностей учащихся.

Professional ta'lim tizimida ta'limni modernizatsiya qilish yangi kasbiy vazifalar bilan bir vaqtda zamonaviy mutaxassisni kasbiy tayyorlashga yangi talablar ham qo'ymoqda. Kasbiy tayyorgarlikning yangi vazifalari zamonaviy pedagogik, shu jumladan axborot, texnologiyalar, o'qitishning texnik vositalari va asbob-uskunalardan foydalanishdan iboratdir.

Boshqacha qilib aytganda, professional ta'limda muvaffaqiyatli kasbiy tayyorlashni amalga oshirish o'quv-uslubiy ta'minotni sezilarli darajada yangilashni va unda zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy qilishni talab qiladi.

Zamonaviy ta'lim vositalari tizimi professional ta'limning kasbiy ta'lim standartlari talablarining bajarilishini ta'minlaydi, axborot-ta'lim muhitining barcha darajalarining ajralmas qismi hisoblanadi va ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlarini, shu jumladan talabalarining ta'lim motivatsiyasini shakllantiradi. Asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishning shaxsiy, meta-predmetli va fan natijalariga erishish, ta'lim jarayonida mavjud ta'lim vositalarining butun to'plamidan – ham an'anaviy, ham raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan ta'lim vositalaridan kompleks foydalanmasdan imkonsizdir [11].

Ta'limning asosiy xususiyati – bu shaxsning atrof olamni bilish o'zgartirishda o'qish, bilish va hamkorlik qilish qobiliyatini belgilaydigan universal ta'lim harakatlari tizimi sifatida umumiy faoliyat asosini shakllantirishdir [3].

Zamonaviy ta'lim vositalariga quyidagilar kiradi [5]:

- an'anaviy o'qitish vositalari (bosma va bosma bo'lmagan asoslarda, shuningdek, tabiiy tajribalar va amaliy harakatlarni o'tkazish uchun jihozlar, qurilmalar va asboblari);
- innovatsion ta'lim vositalari (raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan).

Zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish samaradorligi uni ta'minlashning uchta o'zaro bog'liq jihati bilan belgilanadi – texnik, uslubiy va tashkiliy. Texnik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarga ma'lumot uzatish, talabalarining o'qituvchiga teskari aloqalari, bilimlarni nazorat qilish, mustaqil mashg'ulotlarni tashkil etish, ma'lumotlarni qayta ishlash va hujjatlashtirish uchun foydalaniladigan ta'lim vositalarini moslashtirish,

takomillashtirish va rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ammo hatto o'ta zamonaviy ta'lim vositalari ham, agar ular kerakli uslubiy tayyorgarliksiz va didaktik materiallarni ishlab chiqmasdan, ergonomik va psixologik-pedagogik talablarni buzgan holda, ularni qo'llash sohasini asossiz ravishda kengaytirib, uslubiy savodsiz, ya'ni noto'g'ri ishlatilsa kerakli effektini ta'minlamaydi [8].

Professional ta'lim muassasalarida ta'lim vositalarini tashkiliy qo'llab-quvvatlash – ularga xizmat ko'rsatish va ishchi holatda saqlab turish, modernizatsiya qilish va jihozlarni o'z vaqtida almashtirish katta ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarining ko'plab o'qituvchilari tomonidan ta'lim vositalaridan sust foydalanilishining sabablaridan biri shundaki, ularda texnikani yaxshi bilmaydigan ko'plab odamlar mavjud. Uskunaning texnik murakkabligidan qo'rqish va uning noto'g'ri ishlashida yuzaga keladigan qiyinchiliklar ta'lim vositalaridan keng foydalanish uchun eng kuchli psixologik to'siqdir. Va ular qanchalik zamonaviy va qimmat bo'lsa, ko'pchilik o'qituvchilar ulardan foydalanishni shunchalik xohlamaydilar. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchini nafaqat ushbu kurs bo'yicha ta'lim vositalari va ularni darsda qo'llash uslubi bilan tanishtirish, balki ta'lim vositalarini barcha turdagi talabalarning pedagogik amaliyotiga faol jalb qilish, ularning qo'llanilishi bo'yicha turli xil amaliy topshiriqlarni berish kerak.

Zamonaviy ta'lim vositalarini qo'llash darajasi o'qitiladigan fanning tabiatiga, talabalarning tayyorgarligi va qiziqishlariga, darslar shakliga, o'qituvchining o'ziga xos moyilligi va ishtiyoqiga, mavjud vositalarga, dasturiy va uslubiy ta'minotga bog'liq. Ta'lim vositalaridan foydalanishning uchta darajasini shartli ravishda ajratish mumkin: epizodik, tizimli va sinxron. Epizodik darajada ta'lim vositalari o'qituvchi tomonidan har bir holatda qo'llaniladi. Tizimli o'rganilayotgan ma'lumotlarning hajmini va uni idrok etish uchun taqdim etishning xilma-xilligini sezilarli darajada kengaytirishga imkon beradi, agar o'qituvchi o'ylangan va izchil ravishda zamonaviy ta'lim vositalarini o'quv jarayoniga kiritsa. Sinxron daraja butun dars davomida yoki uning muhim qismida ta'lim vositalaridan foydalanish orqali material taqdimotini amalda uzluksiz qo'llab-quvvatlashni nazarda tutadi [4].

Biroq, o'quv jarayonini texniklashtirishning har qanday darajasida yetakchi va hal qiluvchi rol o'qituvchiga tegishli va ta'lim vositalari, hatto eng zamonaviy versiyalarda ham, har doim faqat uning yordamchisigina bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini texniklashtirishning eng yuqori darajasi o'qituvchi shaxsining o'quvchilarning ta'limi va ularning shaxsiy fazilatlarini tarbiyalashga ijobiy ta'sirining o'rnini bosmaydi.

Yuqorida aytilganlarning barchasi ta'lim vositalarini o'rganishning o'rne va ahamiyatini va zamonaviy axborot jamiyatida ishlashi kerak bo'lgan bo'lajak mutaxassis va o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida ulardan foydalanish usullarini belgilaydi. Natijada mutaxassis kadrlar tayyorlash bo'yicha o'quv rejalariga "Texnik o'quv vositalari" yoki shunga o'xshash fan kiritilib, uning maqsadi pedagogik ta'lim muassasasining har bir bitiruvchisini zamonaviy texnik o'qitish vositalaridan foydalanish sohasida kompetentli qilishdan iborat [9].

Agar zamonaviy ta'lim vositalari yordamida uzatiladigan mazmunli material quyidagi didaktik tamoyillarga javob bersa, zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish samarali va mahsuldor bo'ladi:

Mavjudlik tamoyili – bu tamoyilning odatda tushuniladigan ma'nosi shundaki, ta'lim, tarbiya, rivojlanishning har bir bosqichida o'quvchi zamonaviy ta'lim vositalari orqali darhol tushuna oladigan ma'lumotlarni taklif qilish kerak.

Biroq, shu bilan birga, o'quvchining imkoniyatlarini kamaytirmaslik, aksincha, o'quvchining aqliy faolligi va qiziqishini rag'batlantiruvchi, o'quv materialini yuqori darajada murakkablik bilan amalga oshirish, o'zlashtirish uchun barcha sharoitlarni yaratish kerak, ya'ni mavjudlik – bu yengillik emas, balki o'rganishdagi yengib bo'ladigan qiyinchilik.

Ilmiylik tamoyili o'quvchilarga fanda mustahkam o'rnatilgan, ta'lim axboroti, madaniyat va san'at durdonalari qoidalarini o'zlashtirishni taklif qilishini bildiradi.

Har bir hodisani turli tomonlardan, birlikda va rivojlanishda ko'rib chiqilishi kerak, ya'ni o'quv jarayoni dialektik yondashuvni tarbiyalashi kerak.

Tasviriylik tamoyili yoki "didaktikaning oltin qoidasi". Klassik didaktika tasviriylik tamoyilini bunday o'rganish muvaffaqiyatli bo'lishi shubhasiz haqiqatga asoslanib, u hodisalar, narsalar, predmetlar, jarayonlar va atrofdagi voqelik hodisalarini ko'rib chiqishdan boshlanishini aniqladi.

Onglilik va ijodiy faollik. Tamoyil pedagogik rahbarlik va o'quvchilarning ongli ijodkorligining optimal maqbul nisbatini ta'minlash vazifasida ifodalanadi.

Tizimlilik tamoyili, ya'ni mashg'ulotlarda hamma narsa o'zaro bog'liq va maqsadga muvofiq bo'lishi kerak. O'qitishning tizimliliigi o'quv materialini o'quvchi tomonidan uning mantiqiy ketma-ketligida va o'zaro bog'liqlikda o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogika bu tamoyilni osondan qiyinga, yaqindan uzoqqa, oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, xususiydan umumiyga qarab ko'rib chiqadi; ta'limning turli darajalarida mantiqiy ketma-ketlik va hodisalar, predmetlar o'rtasidagi bog'liqlik sifatida o'rganiladi.

Ta'limni hayot va amaliyot bilan bog'lash tamoyili. Amaliyot bilimning asosidir, shuning uchun o'qitishning hayot va amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili zarur. Ushbu tamoyildan foydalanish o'quvchilarni olingan bilimlarni, badiiy taassurotlarni amaliy ijodiy, hayotiy vazifalarni hal qilishda qo'llash, o'z qarashlarini, shaxsiy tajribasini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Bilimlarni o'zlashtirishning mustahkamligi va o'quvchilarning kognitiv kuchlarini rivojlantirish tamoyili o'quvchining, agar kerak bo'lsa, zamonaviy ta'lim vositalari orqali o'rganganlarini takrorlash va amaliy faoliyatda tegishli bilimlardan foydalanish qobiliyatini anglatadi. Agar ta'lim rivojlanish va xotira ishlashining ruhiy qonuniyatlarini hisobga olishga asoslangan bo'lsa, bilimning mustahkamligiga erishish mumkin. Bu tamoyil o'qishda ixtiyoriy va ixtiyoriy bo'lmagan xotiraning ishini uyg'un ravishda birlashtirishni talab qiladi. Inson uchun qiziqarli, muhim, ijobiy his-tuyg'ular bilan bog'liq bo'lgan narsalar beixtiyor ravishda eslab qolinadi.

Shu bilan birga, takrorlashni faqat o'tgan narsalarni nusxalash deb hisoblamaslik kerak. Takrorlash yangi ma'lumot nuqtai nazaridan o'rganilgan narsani takrorlash, o'rganilgan materialni yangi faktlar, shaxsiy tajriba, shaxsiy kuzatishlar bilan bog'lashni anglatadi.

O'qish uchun ijobiy hissiy fon tamoyili. Tuyg'ular inson faoliyatida, umuman, o'quv jarayonida juda katta rol o'ynaydi. Shuning uchun o'qituvchi o'rganish uchun ijobiy hissiy muhitni yaratishi va rivojlantirishi, salbiy tomonlarni, qo'rquvni yo'q qilishi kerak va bu, o'z navbatida, ko'plab omillarga – shu jumladan zamonaviy ta'lim vositalaridan mohirona foydalanish, o'qituvchining pedagogik muloqot madaniyati va uning pedagogik mahoratiga bog'liq.

Tarbiyalovchi ta'lim tamoyili shuni anglatadiki, ta'lim nafaqat bilim berishi, o'quvchining intellektual va hissiy sohasini rivojlantirishi, balki umuman shaxsni shakllantirishi kerak: tarbiyalash orqali biz o'qitamiz, o'qitish orqali esa tarbiyalaymiz.

Muammolilik tamoyili didaktik tizimlarda tobora ko'proq paydo bo'la boshladi. Buning sababi insonning umumiy rivojlanishi vazifasini hal qilish tomon bosqichma-bosqich burilishdir. Bu tamoyil o'quvchi individualligining rivojlanishi uning faoliyatining xususiyatiga bog'liqligini bildiradi. Muammo aqliy faoliyatning dastlabki momentidir. Inson biror narsani tushunish zarurati tug'ilganda, kognitiv qiyinchilik tug'ilganda o'ylashni boshlaydi.

Muammoli ta'lim intellektual va boshqa sohalarni pedagog muammo qo'ygani uchun emas, balki o'quvchining o'zi buni hal qilgani uchun rivojlantiradi.

Motivatsiya tamoyili bilish va baholash faoliyati (bilim va munosabat birligi), uning obyektini aks ettirish va o'zgartirish jarayonida subyektning faolligi birligi qonuniyatlariga mos keladi. Pedagogik jarayonda ushbu umumiy qoidalarni hisobga olish kerak: o'quvchilarning bilimga, o'qishga, mehnatga va boshqa qadriyatlarga munosabati.

Ushbu tamoyilga asoslanib, o'qituvchi faoliyatining maqsadi motivatsion sohani rivojlantirish, o'quvchilarda fundamental ehtiyojlar va ular bilan bog'liq motivatsiyalar tizimini shakllantirish – intellektual va hissiy ehtiyojlar, bilimga bo'lgan ehtiyojlar, yutuqlar, kognitiv aloqalar, o'qish ehtiyojlari, mehnatdan iborat. Zamonaviy ta'lim vositalari mavzuni kelgusida o'rganishga qiziqish uyg'otadigan sabab bo'lishi mumkin, chunki ular keyingi barcha o'quv faoliyati uchun juda muhim bo'lgan hissiy holatni yaratadilar [1].

Professional ta'limning barcha turlariga ta'sir ko'rsatadigan o'qitishning yangi tamoyillari qatorida ta'limni kompyuterlashtirish tamoyili ham kiritish kerak. Ushbu tamoyilning amalga oshirilishi ta'limning yangi axborot texnologiyalari vositalarini o'quv jarayoniga faol joriy etishga sabab bo'ldi, o'quv jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning faol mustaqil o'quv-kognitiv va o'quv-amaliy faoliyatini ta'minlash, o'quv jarayonini faollashtirish, uning samaradorligi va sifatini oshirish, o'quvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirish va kasbiy faoliyatda kompyuterlardan foydalanishni, kompyuter texnologiyalari asosida o'quv jarayonini takomillashtirishni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, professional ta'lim jarayonida keng ko'lamli zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish o'qituvchining yuklamasini sezilarli darajada optimallashtirishga imkon beradi, u faoliyatidan ajralmagan holda o'z malakasini oshiradi, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtirish va eslab qolishni osonlashtiradi, yangi ma'lumotlar anglash va unga nisbatan o'z munosabatini shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Агаповов С.Б. и др. Средства дистанционного обучения / методика, технология, инструментарий / Под ред. З. Джалиашвили. СПб.: БХВ-Петербург, 2003. – С.335.

2. Кодиров К., Мирзоев А. Дидактические аспекты применения информационных технологий обучения в вузе. Душанбе, 2006. – 136 с.

3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И .Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.

4. О.М.Мусурмонова, А.Х.Абдуллоев, М.Т.Ахмедова, О'quv kasb ta'limi.-Т.: Xalq merosi, 2004.-144 b.

5. Назарова Т.С. Средства обучения: технология создания и использования / Т.С. Назарова, Е.С. Полат. М., 1998.

6. Пидкасистий П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.

7. Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Э. Шиянов; под ред.

8. Тализина Н.Ф. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 1998. – 288 с.

9. Франсуа-Мари Жерар, Ксаве Роже. Разработка и анализ школьных учебников. Издательство «АВ ОВО», 1998. -372 с.

10. O‘D.Xidirov, K.J.Mirsaidov, Q.R.Choriyev, Kasb ta‘limi.- T.: O‘qituvchi, 2002.-104 b.

11. A.R.Xodjabayev, I.A.Husanov, Kasbiy ta‘lim metodologiyasi. T.: “Fan va texnologiya”, 2007.-41, 192 b.